

גבורה ותקווה על פי תהום

דברי עדות מפי ישראל זינמן נאמרו באזכרה שנתית במלאת כ"ט שנים לזכר קדושי קהילת יהודי מז'יריץ' קורבנות השואה. ביום ט"ז בתשרי, א' דחזה"ם סוכות תשל"ב. 5.10.1971, בהיכל יהדות ווהלין, גבעתיים – ישראל.

אחי ואחיותי יוצאי מז'יריץ' לדורותיה. אפתח דברי בדברי הנביא ירמיהו: "מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה ואבכה יומם ולילה את חללי בת עמי".

ואכן, כיצד נוכל להזכיר את הנשמות הטהורות, שנכרתו מגופנו לפני 29 שנים, בעיירתנו הקטנה מז'יריץ', מבלי שנשמע את כל הדמים אלינו כל הזמן מאדמת החימר של הציגעלניע הארורה בכפר נבירקוב, ומבלי שעיננו תהיה מקור דמעה.

ככל שהשנים חולפות גוברים רגשותינו ומאוויינו להתייחד עם זכר קדושי קהילתנו ולעלות דמות דיוקנה הנפלאה והבלתי נשכחת. יהודים יקרים – אנשים, נשים וטף, ביניהם עסקנים באמונה ונוער ציוני נלהב. כולם שומרי הגחלת בעבר, תהיינה נשמותיהם הקדושות צרות בצרור חיינו לעד!

איתרע מזלי, ובימים הטרופים ההם היה מקומי ביניהם. ראיתים ושמעתים ברגעי חייהם האחרונים. ותמיד, עד יומי האחרון, יהדהד באוזני טרטור מכונות היריה שקצרו בהם כקציר העומר, וניתקו פתיל חייהם. חובה קדושה אני מרגיש לחזור, בפני עצמי ובפניכם על כל מילה ומילה וקול תחנוניהם. קול חרישי מהול בפחד ותמיהה על כבשונו של עולם, שיש בו גם מן הגבורה של קידוש – השם היהודי. קול בכיים של תינוקות חבוקים בזרועות אמהותיהם. יכולני לומר, שזיכרונות השואה אלו הם חלק בלתי נפרד מחויותי וזיכרונותי כל הימים. גם אם ארצה לעיתים להשכיחם מלבי לא אוכל, כי עיני מקור דמעה, וכל מה שהם נטלו אני רואה את עצמי נוטל. חלקי עמהם גם בהיותי כאן, בארץ המולדת.

השואה האיומה שירדה על עמנו, ונצחונות הפאשיזם הגרמני עד שלהי 1942, היכו בהלם לא רק את אלה שהיו בתוך גבולות שטחי הכיבוש הגרמני, אלא אף את יהודי הארצות החופשיות, ואת הישוב העברי בארץ, במיוחד. הייתה זו השמדה פיזית של שלישי מעמנו. של הריכוז היהודי הגדול ביותר, המגובש, בעל מסורת של חיי תרבות ורוח וערכים יהודיים עשירים. מרכז זה היה מקור ובסיס לתנופה יהודית וציונית, דתית וחילונית. כאן התנשאו מנהיגים והתפתחו אידיאולוגיות, שהשפיעו על הקבוצים היהודיים בעולם כולו וכוונו את מהלך חייו של העם בדור שלפני השואה. היוזמים והמבצעים העיקריים בהשמדת יהודי אירופה היו הגרמנים. היו להם שותפים בקרב מרבית עמי אירופה. אמנם, חלק מהם שותפים סבילים בלבד אך איש לא עשה דבר להצלת היהודים. בכל זאת נמצאו חסידי אומות העולם, שסיכנו חייהם בהצלת יהודים – אך אלה היו מעטים. היו אלה מקרים יוצאי דופן, הראויים לכל השבחים.

ליהודים לא היה לאן לצאת, לברוח. ארצות העולם היו סגורות בפניהם. עדיין לא הייתה קיימת

מדינה יהודית, שהייתה מוכנה לקלוט כל יהודי. בעלות הברית לא עשו מאומה לשיבוש מכונת ההשמדה הנאצית. כלום אין לראות בכך שותפות פסיבית לטרגדיה היהודית, שאין משלה בעולם? חוקרי השואה יודעים לספר, כי הדו"חות הראשונים של ממדי השואה ומהותה נתקבלו בהרגשה עמוקה של חוסר אמון מחד גיסא, ופאטאליזם מוחלט מאידך גיסא. הידיעות הראשנות על השואה הדהימו את הנהגת הישוב בארץ. גם כאן הייתה נטייה שלא להאמין לסיפורי הזוועה, אולם המציאות חזקה מן הדמיון. ב-11 בנובמבר 1942 הגיע שדר מהקונגרס היהודי העולמי לידי המנהיג הותיק יצחק גרינבוים ז"ל, ראש ועדת ההצלה בארץ, בו נאמר: "מאמצים רבים נעשים על – ידינו בימים האחרונים בקשר לידיעת הזוועה המגיעות מפולין". הצלב האדום הבינלאומי, המועצה העולמית של הכנסיות, הארגון הבינלאומי להצלת ילדים – כולם נתקלו בתשובה שלילית מהשלטונות הנאציים, בבקשתם לבדוק את אמיתות השמועות. הרב הראשי לישראל, הרצוג ז"ל, נפגש בנובמבר 1942 עם הנונציוס בקושטא (לאחר מכן האפיפיור יוחנן העשרים ושלושה) – והכל לשוא. אמצעי הלחץ מצד המעצמות על גרמניה, להפסקת הטבח, היו מוגבלים.

שר החוץ הבריטי, אנטוני אידן, תשובתו הייתה פסקנית: "פנטסטי – בלתי אפשרי!" הובר גם, שהמדינות הניטרליות אינן מוכנות לעשות דבר של ממש. אף סגרו את גבולותיהן על מנעול. הייתה דרישה של ועד ההצלה להמיר את מדיניות ההשמדה במדינות יציאת יהודים מתחומי כיבושיה. דרישה אחרת הייתה, שימליצו בפני הארצות הניטרליות להעמיד אוניות לשם פינוי פליטים מארצות הבלקן – כולן נענו בסירוב.

הדרישה מממשלת בריטניה, שתעמיד את 37000 רישיונות העלייה שנותרו במסגרת מדיניות הספר הלבן לרשות הניצולים, נדחתה. ולא זו בלבד, אלא שבריטניה הערימה קשיים פרוצדוראליים בדרך עלייתם ארצה. הללו עברו שבעה מדורי גהינום עד שזכו באישורים אלו. הועברה הוראה לפרטיזנים להרוס את מחנות ההשמדה, כבר בתחילת המלחמה, התברר כי מעצמות הברית אינן מוכנות לקחת חלק פעיל בהצלת יהודים.

פנו ישירות לסטאלין, צ'רצ'יל ורוזוולט בדרישה לבצע פעולות נקם נגד הפולקס – דויטשע. וועידת ברמודה, שהתקיימה באפריל 1943 בהשתתפות מעצמות הברית, הוכיחה בבירור, כי אלו אינן רוצות או אינן יכולות לעזור בהצלת יהודים.

ראשונים להשמדה היו, כידוע, יהודי ווהלין – ועיירתנו בין הראשונות. האקציה הראשונה הייתה ב-25 במאי 1942, בחג השבועות. גם ההשמדה הטוטאלית של הפתרון הסופי הקדימה אצלנו: ב-23 בספטמבר 1942, שחל אז בסוכות. אנו השרידים ממז'ריץ', טוצ'ין, לודוויפול, נפגשנו בסתר ביערות. הטמנו ראשינו בעומקי השוחות והבורות. התחבאנו בין צמרות העצים. לא שמענו ולא ידענו מהעולם החיצון. שום שליח או סימן חיים לא הגיע אלינו. לא רק שהיינו מנותקים מהעולם החי, אלא פרפרנו בין חיים ומוות. כל שסובב אותנו היה רע ואכזר. לכל שעה בחיינו נודעה משמעות מיוחדת. הסביבה האוקראינית העויינת התנכרה, הסגירה, הלשינה, שדדה והרסה חיים ורכוש. רקע היסטורי עקוב מדם קדם לשנאת היהודים בקרב האוכלוסייה

שבתוכה חיינו. אדמות פולין ואוקראינה הן ממוקדי האנטישמיות הקיצוניים בדורות האחרונים. כל מה שהתרחש באוקראינה ופולין לא היה, אלא התלקחות חדשה של האיבה הישנה והמושרשת בקרב רוב העמים הסלאביים. בפולין טענו כי היהודים, שישבו בארץ זו במשך מאות שנים, הם נטע זר ועויין. המדינאים הפולניים בקשו לפתור את כל הבעיות הפנימיות המטרידות ע"י נישול והפקרת יהודים. בנסיבות אלו בחרו הנאצים באדמת פולין, עריה ותושביה כמקומות בטוחים, לעסוק במלאכת ההשמדה. באוקראינה ופולין נמשך ההרג של היהודים, גם אחרי התמוטטות הרייך הנאצי.

בחדשים הראשונים שלאחר המלחמה, התחוללה נדידה רב-כיוונית של אנשים. דרך גבולות וארצות בחלקי אירופה השונים, שהיו כבושים בידי הנאצים. היו אלה שיירות של מגורשים ואסירים, החוזרים לבתיהם ולמולדתם.

ימים ספורים בלבד לאחר הניצחון הגדול של בעלות הברית וברית המועצות על הפשיזם ההיטלראי. שמתי את פני דרך הרים ונחלים והגעתי לחופי ארצי, לעמי. ראיתי את הפליטים ששרדו מהתופת הנאצית. במפגשים בערים: חלם, לודז', בראטיסלאווה, בוקרשט, גרץ, אוסטיה ע"י רומא, ממש הרגשנו שהים מפריד בינינו לבין המולדת. ואילו המשחתות הבריטיות חסמו את דרכנו באכזריות והתגרו בנו.

פליטים יהודים אלו נצבו לא רק בפני תנאים חמורים, אלא נתקלו ביחס עויין מצד האוכלוסייה האוקראינית והפולנית. אלו קבלו פנינו באיבה גלויה, בחששם כי שרידי הטבח עלולים לתבוע זכותם הלגיטימית על הרכוש שנשדד על ידיהם או הועבר אליהם. באזורים אלו נשמעו תכופות קריאות הסתה בנוסח: "עלינו להשלים את מלאכתו של היטלר!" אנשי כנופיות של הרוצחים האוקראינים, הבולבובצים והבנדרובצים, לא הניחו את נשקם לאחר שהסובייטים שלטו במדינות המשוחררות. הם המשיכו להסתתר ביערות, בהפנותם נשקם כלפי הקומוניסטים, הפולנים, ובעיקר כלפי מעט היהודים שנותרו בחיים. שכן, רצח יהודים עלה בקנה אחד עם תפיסת עולמם. במז'ירץ' נרצח בתוך בנין משטרה יהודי צעיר בן משפ' שלייפר מלודוויפול. בעיר קילצה נערך פוגרום ביהודים יוצאי מחנות ההשמדה. בחדשי אביב 1945 נרצחו בפולין 351 יהודים (בהם נשים וילדים) ע"י רוצחי ה-א.ק. אליבא דאמת: תקופה מסויימת נאלץ המשטר הסובייטי להתגונן נגד אויב משותף, שהיה זהה עם שנאת היהודים, וליטול תחת חסותם יהודים ניצולים.

זכורה תקופת הריפאטריאציה מרוסיה לפולין. יהודים בעלי אזרחות פולנית לשעבר נדדו מפולין לארצות הבלקן. זכורה תקופת הקואורדינאציה של הארגונים הציוניים, החלוציים, בחסותם של הבריגדה היהודית ושליחי העלייה במחתרת שהביאו יהודים לחופי המולדת, הארץ היחידה שרצתה לקבל את היהודים ושרידי הניצולים, וזאת מתחת – לאפם של הבריטים.

אלה שניצלו מגיא – ההריגה ונשארו לפליטה, נהרו לביתם, למולדתם, ולאחיהם בישראל. כשהם עוברים בים, ביבשה ובדרכים לא דרכים. יש עדויות לרוב על דרך היסורים של יחידים בני עיירתנו, שזכו והגיעו לחיות עמנו בארץ. לראשונה אחרי תקופה של 29 שנים, מאז פקד את

עירתנו הטבח האכזרי בשתי האקציות, סופר על מאבקנו בגיטו מז'יריץ': על ההישרדות מציפורני החיות הטורפות, על החיים ביערות, במרתפים, בעליות הגג, ויחידים – אצל אוקראינים ופולנים, תמורת רכוש והבטחות לגמול בבוא היום. היו גם ניסיונות נועזים להסתתר ולהחזיק מעמד בגיטו השרוף אחרי האקציה השנייה. שבועיים וגם שישה שבועות. ואולי רק לבודדים מאתנו ידועים מבצעי הגבורה בהתארגנותם ובכלייתם.

אחרי האקציה הראשונה שהתחוללה בחג השבועות, נשארו כמחצית מיהודי מז'יריץ', שהצטוו לפקודת הגסטפו להצטופף בשני רחובות בשמם: בערקו ייסולוביצה וז'עז'ניצקה שנהפכו לגיטו צר ומר. בעבר בזמנים הטובים ברחובות אלה היו המבנים, של בתי הכנסת, בתי השוחטים והרב של העיירה, בית ספר תרבות אצל שאול שטיינדל ובית המטבחים היישן, שמאחוריו הנחל הקטן, אשר גדותיו מכוסות בקנה סוף, והבעלוניה (הגיא) שאדמתה בוצית ומכוסה פרחי בר לרוב. מראה הטבע היה קודר, מאז נאסר עלינו לטפל בחי ובצומח.

באחד הבתים של הגיטו אצל לאה הימברג השתכן היוזן-ראט והיוזן פוליצי. חזיתו של הבית פנה לרחבת השוק דאז במז'יריץ' ואגפו האחורי גבל עם חצר בית סבי חיים צבי עפעל. היו בו מרתף עמוק וגדול בנוי בשתי קומות. הוא שמש לאחסנת קרח לתקופת הקיץ ופרי הדר בחורף. מסופר שהמרתף הזה שמש מקלט מרדיפות הפטלורים והבולשביקים בשנות מלחמת עולם הראשונה.

כאמור בסיפור דברי, אני מספר לראשונה על קומץ אנשים שהכינו מחבוא לשעת צרה במרתף הזה. אנוכי בעקבות אבי המנוח יהושע זינמן הוכנסתי בסוד המבצע להכין את המחבוא ל עשרות אנשים שכנים סמוך למרתף, משפחות זבודניק די לוקעס די שאבנעס ואחרים שהכרתי. בעוד מועד הוכנס למרתף מזון, מים מצעים ורכוש דל שנשאר. התקנו סדורים סניטאריים במידת האפשר. בתוך כותלי הקירות של המרתף היו כוחים עמוקים בנויים בצורת גורן.

בכל כוך כזה שמו לחם מיובש, סלק מיובש במקום סוכר. חיטה וגריסים מטוגנים ובעיקר כדי מים. הכניסה למרתף היה מתחת למדרגות של המרתף העליון. היה פתח צר מכוסה עם ארגז רפש. דרכו היה צורך להזדחל פנימה. חודשיים ערכו ההכנות בסתר סתרים. גורלי העיוור לשרוד בחיים הוביל אותי, יום לפני סגירת הגיטו לצאת עם שחר עם עוד קבוצת פועלים שעבדו בנבירקוב. ביניהם: משה ומיכלה שרייבר, נונע קופרשמיד, חסיה פרידמן, דינה קלורפיין, איציק גלזר. המקום בו עבדנו שמש אסם תבואות של הצבא הגרמני באזור כולו. בהיותי במחבוא על עליית הגג בקסרקטין של נבירקוב עם האנשים שהזכרתי. נודע לי מפי הגרמני הטוב וויס שידע על קיומנו ועזר לנו במידת מה במזון. כבאחד הימים היה במז'יריץ' וראה איך הובילו את שרידי משפחתי את אבי יהושע, את אחותי זיסל, את סבי יוסף, את הדודה דובה עפעל ובנה הקטן חיים צבי ואת כל האנשים שהכרתי וידעתי ברובם מי נכנסו למרתף ונתגלו לאור היום והובלו כצאן לטבח לגיא ההריגה אל הציגעלניע ליד כפר נבירקוב.

מעשה תפישתם נודע לי מפי גויים בכפר, בתקופה מאוחרת יותר. מדי בוקר שרצו בין חורבות הבתים ההרוסים בגיטו אוקראינים מהסביבה וכתתו בין החפצים, שמא ימצאו חפץ יקר ערך

בשבילם. הם עקרו דלתות וחלונות הורידו רעפים מהגגות והעמיסו על עגלות לבתיהם לכפריהם. באחד הפעמים בעברם ליד בנין האבן של לאה הימברג הציצו בתוך האשנבים החיצונים של המרתף. מבנה האשנב היה קוני צר כלפי מטה למרתף התחתון. והנה עלה במחשבתם הפראי, שנודף ממנו ריח של נשימת האדם. הם הזעיקו שוטרים, שירו כמה צרורות לתוך האשנבים. ליבי אומר לי ומתאר זאת, שפרצה בהלה ויללה בקרב יקירינו שניסו להמלט מבעד לפתח הצר.

וכך גילו הרוצחים את הירידה המוסווית מתחת למדרגות. תשושים ומוכים הובלו עוד עשרות אנשים טהורות בשיירת מוות לדרכם האחרונה לבורות הקברים של האחים הקדושים, נורו והומתו באכזריות מידי הקלגסים הנאצים ועוזריהם.

מחבוא אחר, מלאכת מחשבה גאונית והנדסית, אשר חוש החיים הדרוך אותם לעשותו. במקום שהיה קיים הבית הישן של משפחת גרשון לאגער, שנהרס עוד לפני הקמת הגיטו ומעליו נערמו אשפה והריסות שונות. המגרש גבל בין הבית של שעה'לה דער שמש פון דער מאקארעווער קלויז ומצד שני עם הבית של מיכאל זבדניק פון די לוקעס.

יודע אני לספר על מבצע שנעשה קרוב לשלושה חודשים בידי ארבעה משפחות. שניים הכרתי והייתר לא נאמר לי. גרשון כץ הכובען (דער קירזשנער) ושמעון-פליט מאוסטרו הקאצאפ קראו לו. התגורר קודם בביתה של וועדרו לאנעס, בתקופת הגרמנים התגורר בביתו של חיים קרמר הצעיר. שמעון בחר להיות ספר. בנו הצעיר היה חבר שלי לכיתה, רקמנו יחד בגיטו תוכניות, איך להשיג נשק ולברוח ליערות, וכך שותפני לעזרה שבשתיקה סביב המבצע של הבונקער שנעשה בלילות. מהאורווה של הלוקעס שיציאתו פנה לצד הנחל מאחורי האיטליז של שאכנע הקצב ומאחורי הגינה של נחמקה קנטור בשכנות ביתו של איציק השוחט. כרתו מנהרה בכיוון הנחל. קוטר המנהרה בגודל חבית דג מלוח שתמך את דפנות המנהרה באורך של 15 מ' בערך. את האדמה העבירו בדליים או שקים לחוף הנחל. מהמנהרה נכנסו לבונקער מחולק לשני תאים בגודל 2 מ' על 2 מ' וגובהו בערך 1.60 מ'. הקירות והתקרה נתמכו בקורות עץ של בתים הרוסים ולוחות עץ ביניהם. דחפו גם סמרטוטים וקש בין כותלי הקירות על מנת לשמור על החום בחורף.

בכל תא קדחו ארובה לאור ואוויר. בקוטר של חוויות קטנות. מוסווה למעלה עם ענפים, קוצים ואשפה למיניה. את האוויר שאבו בשיטה של מאוור. התקינו טורפדה של אופניים מונעת בשרשרת. בתוך הבונקער היה מלאי מזון דל למספר חודשים. אחרי תקופה של חודשיים ואולי גם יותר הגיע אלינו הידיעה הנוראית שבמז'יריץ' תפסו מחבוא של יהודים והם גילו התנגדות של גבורה עילאית. ברצונם לברוח מהרוצחים, נחתך סגן מפקד הגסטפו במז'יריץ' חתך עמוק בצוארו, מתער שבידיו של שמעון מאוסטרו. גרשון כץ והיתר הלמו במוטות ברזל מעל ראשיהם של השוטרים האוקראינים. היהודים נאבקו בשארית כוחם עד שכדורי האש הפילו אותם ארצה.

מעשה גילוי הבונקער, היה עם עלות השחר. בשעות מוקדמות אלה, כבר הסתובבו שודדים

אוקראינים ופירקו לבנים שרופים מארובות וקורות עץ מבתים. לפתע הבחינו בעמוד ענן ניצב לפניהם. נעלם ומופיע וכך חוזר. לפי עניות דעתי ניתן לפענח את המעשה. האנשים בתוך הבונקער לא הבחינו בין יום ולילה, אור וחושך. ובעת שאיבת האוויר, נדחס אוויר החם החוצה וחדר אוויר צח יותר, ואז לאור השמש נוצר עמוד ענן. גם השוטרים שהסתובבו במקום הזה הבחינו בדבר. פשפשו וחפשו עד שסלקו את ענפי העצים היבשים שהיו במקום. ואז התגלה חור מכוסה עם רשת של גדר. באפם גם עלה גודש של אוויר דחוס. המשטרה והגסטפו שחשדו בכל חפץ ירו בתוך הארובה. הנחבאים המבוהלים ניסו לברוח דרך צוואר המנהרה שפיתחה היה באורווה של הלוקעס. השטח כולו היה מוקף שוטרים וגרמנים ובהתנגדותם מצאו את מותם בקבר האחים הגדולים בגאי ההריגה בכפר נבירקוב.

עוד ועוד ניצבים לנגד עיני תמונות של מעשי גבורה וזוועה גם יחד. היו נסיונות הצלה של יחידים וקבוצות שפעלו, או ניסו לברוח עם נשק ביד, אבל הגורל המר מנע בעדם לעשות צד של ממש.

גם על סף השחרור, נפלו בני מז'יריץ חפים מפשע. משה גלעקער עם כנויו (מיישע הבאנדיט) ויהושע עסעצקעס מהבריק. נורו בטעות מצערת בידי הסיירת הרוסית על סף השחרור בסוף שנת 1943, מכיון שחשדו בהם, שהם בנדרובצים. שני הניצולים בחושבם שיגידו לרוסים שהיו ביערות עם הפרטיזנים, עם הבנדרים והבולבובצים, שהגישו להם עזרה והצלת יתר, אבל הגורל המר התאכזר להם, הם נחשדו כמשתפי פעולה עם האויב ונשפטו בפסק דין מוות-בירה!

ועוד סיפור מהחיים, שפקד את שרידינו ביערות. באחד הכפרים שבסביבה. בכפר קודרינקה היה ריכוז של 60 יהודים בעיקר יהודים מטוצ'ין שנמלטו מהגיטו הבוער, עם פרוץ המרד הנועז של גיטו טוצ'ין לתוך יערות הכפר פוסטומויטה.

ביניהם הייתה גם משפחה ממז'יריץ' שהצליחו להמלט מהגיטו ליערות והם: דוד גרשמן עם אשתו בתיה וארבעת ילדיהם הבן של יוסקע דער מילער (צבעי). הכרתי אותם, שכנים ליד סבי יוסף זינמן ז"ל. ראיתי אותם ביערות, דברתי איתם בכפר קודרינקה. במשך תקופה של שנה ויותר התזיקו מעמד להסתתר ביער. הגורל התאכזר להם על סף השחרור, כאשר הצבא הסובייטי המנצח הלם בעוצמה רבה באויב הנאצי והם נסו במהרה לעבר הנהר בוג. הונף החרב והגרזן מידי השטן הלאומני האוקראיני הבנדרובצים הקיצוניים. רכזו את שארית היהודים שהתחבו ביערות ובאמתלה שהם זקוקים לעזרה מקצועית כגון: סנדלרים, חייטים לשרת את חילותיהם (באוקראינית סוטני) וכי לא יאונה לנו כל רע. בפתיון מוות ומלכדות מתוחכמות ניסו להוציא את כל המסתתרים עדיין ביערות, כדי להקל במלאכת הרציחה שתכננו. בצער לבנו גם יתרונות הטבע עמדו לצדם.

הרעב הציק והיה צורך לחפש מזון למחייה בשדות בכפרים, וכך יחידים או קבוצות נלכדו בידיהם.

אין בכוונתי לגולל את כל הפרשה של נרצחי קודרינקה זה פרק מזעזע למספר ולשומע גם יחד. בודדים מנצולי מז'יריץ' התגוררו בכפר אורודישץ'. 20 איש בבית קטן. יחד עם יהודים מטוצ'ין, לודז', חלם. במחיר לחם ותפוחי אדמה עבדנו אצל איכרים. תחת חסותם כביכול של הבנדרובצים.

באותה העת זכורני, נשמעו הדי מהלומות אש התותחים מצד החזית הרוסית המתקרבת. וכבר-פעמה תקוה קלה בלבנו-אולי נוֹשע! ויבוא הגואל! האומנם זקוק היה האל לעוד קורבנות? איך הביט ממרומיו, כיצד דם יהודים נשפך כמים ויחשה. האם עוד לא נתמלאו נחלי התרעלה בשדות נבירקוב, בבונקרים, ביערות הבויד, מעדוודיבקע, זאאוטע, אורודיזץ', זאריקווי, בכפר ליפקע, בקסרקטין של נבירקוב, בדרך לעבודה של סטויפע, דיווען, מאטייבקה, סאסטאוויע.

אתם תליינים צפורי טרף בבנדרובצים ארורים רצחתם את כל פליטי קודרינקה. בנס נמלט על נפשו יהודי בחשכת הלילה כשראשו ופניו שטופים בדם והצליח להגיע אלינו לאורודיזץ' ובשורת איוב בפיו: הצילו! רצחו את כל היהודים בקודרינקה. וכך עלה בידינו להימלט לכיוון יערות בהם היו פרטיזנים רוסים. הנמלטים שקעו בשלגים עמוקים. גששו כיווני דרך לצבא הרוסי. בין המחנה של הנמלטים היה יהודי ושמו לייבל סטאוו מהעיר חלם שעלה לישראל. בתקופת שלטון הפולנים עבד בתור ייערן במקומות אלה, הוא ניווט והדריך את קבוצת הבורחים שהצליחו להגיע זאריקווי לצד הרוסים.

בליל הבריחה הייתי בכפר בויד במקום מיסתור של דודתי אסתר זינמן ובנה הקטן יעקב. הדודה חלתה בטיפוס ומצבה היה אנוש. אני הצלחתי לקחת את בן-דודי הצעיר יענק'לה ובשעות המועטות לברוח ליער הסמוך עם עוד משפחה אחת מחלם יידל שמו, שהכין לו מראש בור מוסווה. בחשכת הלילה יצאתי עם יעקב מהבור לכיוון הבית הקטן בו שכבה חולה הדודה אסתר. בלכתנו נתקלנו בסיירת רוסית שאמרו לנו שהאיזור משוחרר. הצבא הגרמני בנסיגה. לאחר ימים ספורים שמתי את פני לעיירתי מז'יריץ'. בדרך הגעתי לכפר נבירקוב ונכנסתי לבית המצילות האוקראיניות שנתנו לי למיכלה ולמשה שרייבר מיסתור בביתם במשך 7 חודשים, בסיכון חייהן. אמנם שמחתי מאוד לראות אותן ולהביע תודתי הגדולה. אבל הייתי תשוש, רעב ויחף ללא יכולת במשהו לעזור להן במצוקתם החומרי בימי החורף הקשים.

בהמשך דרכי למז'יריץ' עברתי ליד הקברים הקדושים בגיא ההריגה נבירקוב. השטתחתי על קברי יקירינו ובכיתי בכאב ליבי. זכורני – שהקור והכפור הקפואו את הדמעות שזלגו מעיני.

השלג הצח הלבן כיסה את שלושת אלפי הקורבנות הטהורות של יהודי מז'יריץ' והסביבה.

אין בכוחי לתאר את כל הזוועות הסדיסטים הנפשעים – ארורים תהיו כל ימי חייכם! כי פראי אדם הנכם, שהרווייתם את חושייכם בדם יהודי טהור. ואותך לנצח! ציפור נפשי עיירתי הקטנה מז'יריץ'-מקום הולדתי בביתי ומשפחתי שנעקרו מחיי.

נשמור אמונים ונציב לך יד ושם בלב. נזכור כל פרט מפינותייך מאנשייך. אלה הם הורינו, בנינו, אחינו ואחיותינו. כל בני משפחתינו, רבינו ומורינו, המדריכים והחברים למיניהם.

כל כולה של מז'יריץ' בימי חול שבת וחגים. בנעוריה ובזקנותיה, ציונית לאומית וחלוצית הייתה. ראויים אבותינו התמימים והישרים, וראויים כל צעיר וצעירה שלכולם זכויות רבות בתחיית העם והמולדת, שלא זכו להלעות ולחיות עמנו פה, שיצרו בצרור החיים לעד! כי במותם צוו לנו את החיים! ננחיל לילדינו וצאצאינו שיזכרו ויקשרו וישלחו את מעש ויצירת חייהם, מאותם אוצרות הרוח האנושית, היהודית והתרבותית. מאותם שורשי המעיינות הזכים והאדירים, שהזינו והניקו את כולנו במוסר וערכים אידיאליים באהבת האדם והזולת, העם והמולדת. תורתכם הנעלה והקדושה תקויים ותכובד לדורי דורות לעד! יהי אמון!

תיעוד דברים מפי ישראל זינמן

איש "מז'יריץ' גדול".